

دانشگاه الزهراء (س)
دانشکده ادبیات ، زبانها و تاریخ

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته تاریخ ایران اسلامی

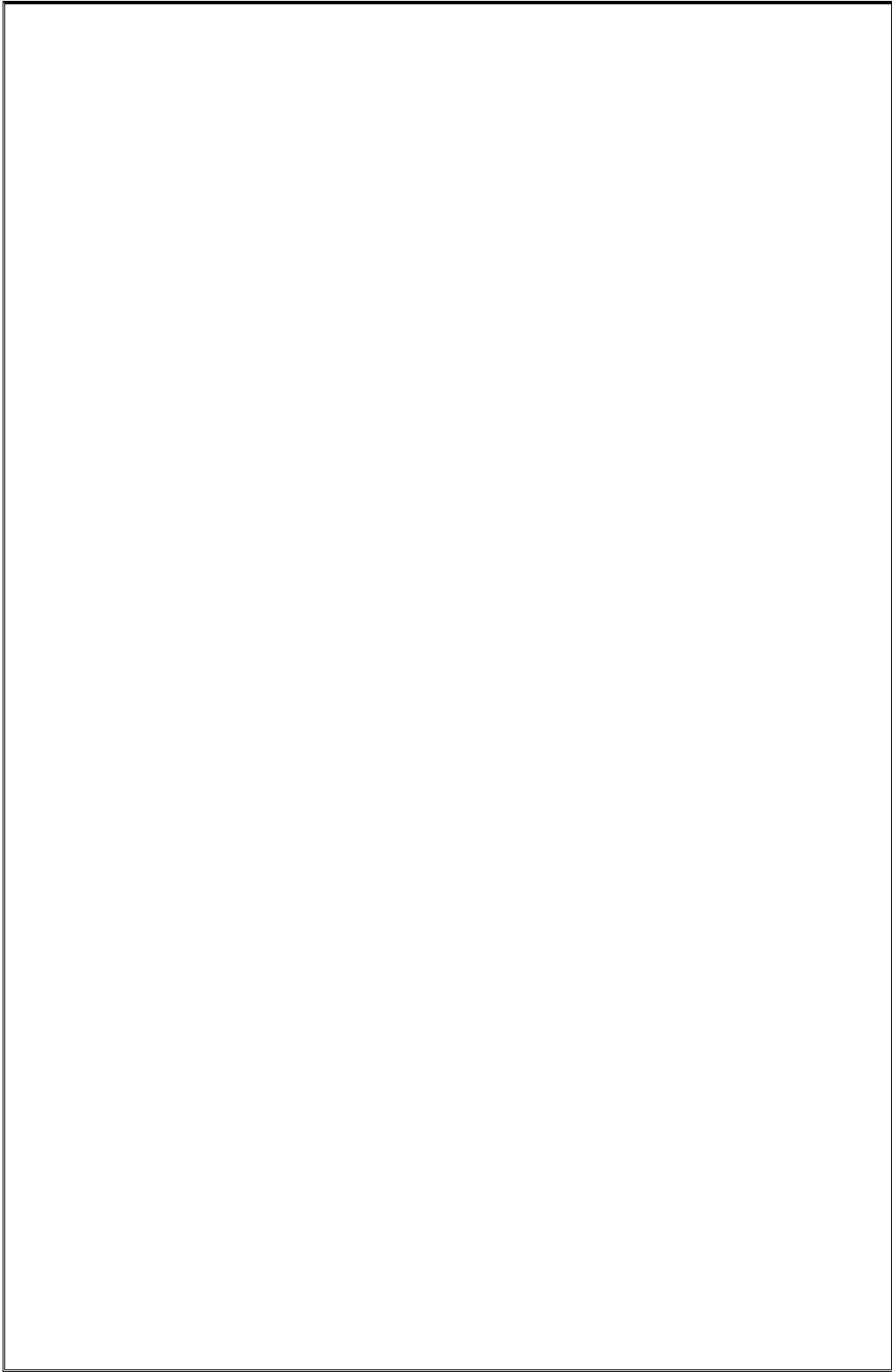
عنوان :
نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه

استاد راهنما :
دکتر نزهت احمدی

استاد مشاور :
دکتر مهدی فرهانی منفرد

دانشجو :
مریم پالیزدار

مهر ۸۹

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

چکیده

مهم ترین معضل سیاسی اواخر دوره صفوی ، قدرت های محلی در اطراف مرزهای ایران به ویژه قندهار بود . این معضل بیشتر سیاسی - مذهبی و در چهارچوب اختلافات مذهبی بود. در اواخر دوره صفوی رهبران محلی به ایران یورش آوردند . این بعد از آنی بود که از ضعف عمیق درونی دولت صفوی آگاهی یافتند و توانستند دولت صفوی را سرنگون کنند .

فروپاشی صفویه علاوه بر خلأی قدرت سیاسی ، نتایج اجتماعی مهمی را بر جامعه صفوی بر جای گذاشت . مهمترین نتیجه را در بعد اول بر روی جمعیت ایران و در بعد دوم بر اقشار مختلف برجای گذاشت . در بعد اول قحطی ناشی از محاصره اصفهان و تأثیر مستقیم آن بر اوضاع اقتصادی علاوه بر نتایج کوتاه مدت که باعث قتل عام مردم شد در دراز مدت نیز اثرات خود را بر جای گذاشت و سبب مهاجرت مردم به نواحی مختلف شد و مهاجرت های زیادی چه از نوع داخلی و خارجی صورت گرفت . عوامل مذکور سبب کاهش چشمگیر جمعیت ایران گردید . در بعد دوم ، فروپاشی صفویه بر وضع اقشار مختلف جامعه تاثیر گذاشت و باعث شد اقشار مختلف جامعه به ویژه توده عوام و فرودست جامعه دچار آسیب شوند.

این پژوهش بر آن است که به بررسی نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه بپردازد . جهت نیل به این مقصود ابتدا به گردآوری اطلاعات بر اساس روش کتابخانه ای پرداخته شده است . تجزیه و تحلیل اطلاعات بر اساس روش تاریخی و متکی بر توصیف ، تطبیق و تحلیل منابع صورت گرفته است . مشکل عمده کار پژوهش ، مباحث تکراری در دوران سقوط صفویه و هم چنین ضعف سایر منابع مکتوب بوده است .

کلید واژه ها :

صفویه - فروپاشی - افغانان غلزایی - جمعیت - اقشار اجتماعی

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

فهرست مطالب

صفحه	چکیده
الف	مقدمه

فصل اول : مبانی پژوهش

۱-۱ طرح مسأله	۱
۲-۱ پرسش های پژوهش	۲
۳-۱ فرضیه های پژوهش	۲
۴-۱ اهداف پژوهش	۳
۵-۱ روش پژوهش	۳
۶-۱ پیشینه پژوهش	۳
۷-۱ نقد و بررسی منابع	۷
الف) منابع داخلی	۸
ب) منابع خارجی	۱۳

فصل دوم : نگاه اجمالی به اوضاع ایران در دوره حکومت شاه سلطان حسین صفوی

۱-۲ اوضاع سیاسی	۱۷
۱-۱-۲-۱ انتخاب شاه سلطان حسین به سلطنت	۱۸
۲-۱-۲-۲ سیاست شاه سلطان حسین در امور کشورداری	۲۰
۳-۱-۲-۳ نفوذ دربار در دوره شاه سلطان حسین	۲۴
۴-۱-۲-۴ نفوذ خواجهگان حرم در دوره شاه سلطان حسین	۳۱
۲-۲ اوضاع نظامی	۳۵
۱-۲-۲-۱ وضع ارتش و سپاه	۳۶

- ۷۸.....۱-۱-۴- محاصره اصفهان.....
- ۸۱.....۲-۱-۴- تأثیر حمله افغانها بر نیروی انسانی.....
- ۹۴.....۲-۴- وضع مردم شهرهای دیگر ایران در فروپاشی صفویه.....
- ۹۴.....۱-۲-۴- وضع مردم بندرعباس - لار.....
- ۹۷.....۲-۲-۴- وضع مردم جلفای اصفهان.....
- ۱۰۳.....۳-۲-۴- وضع مردم شیراز.....
- ۱۰۸.....۴-۲-۴- وضع مردم قزوین.....
- ۱۱۳.....۵-۲-۴- وضع مردم قم.....
- ۱۱۴.....۶-۲-۴- وضع مردم کاشان.....
- ۱۱۵.....۷-۲-۴- وضع مردم کوهگیلویه و بهبهان.....
- ۱۱۸.....۸-۲-۴- وضع مردم گلپایگان.....
- ۱۲۰.....۹-۲-۴- وضع مردم همدان.....
- ۱۲۲.....۱۰-۲-۴- وضع مردم یزد.....
- ۱۲۶.....۳-۴- وضع مردم روستاهای ایران در فروپاشی صفویه.....
- ۱۲۶.....۱-۳-۴- وضع مردم روستای بن اصفهان.....
- ۱۲۸.....۲-۳-۴- وضع مردم روستای گز.....
- ۱۲۹.....۴-۴- تأثیر فروپاشی صفویه بر مهاجرت افراد به داخل و خارج از مرزهای کشور.....
- ۱۳۸.....۵-۴- بررسی آماری جمعیت ایران پس از فروپاشی صفویه.....

فصل پنجم : تأثیر فروپاشی صفویه بر وضع اقشار اجتماعی

- ۱۴۱.....۱-۵- درآمدی بر قشر بندی اجتماعی.....
- ۱۴۳.....۲-۵- اقشار بالا.....

- ۱۴۳.....۱-۲-۵- اشرف و شاهزادگان.....
- ۱۴۸.....۲-۲-۵- قزلباشان (نظامیان).....
- ۱۵۱.....۳-۲-۵- علما و روحانیون.....
- ۱۵۵.....۳-۵- اقشار متوسط.....
- ۱۵۵.....۱-۳-۵- بازرگانان و پیشه وران.....
- ۱۶۰.....۴-۵- اقشار فرودست.....
- ۱۶۰.....۱-۴-۵- کشاورزان.....
- ۱۶۳.....۲-۴-۵- عامه مردم.....
- ۱۶۶.....۵-۵- سیاست گذاری افغانها در امور اجتماعی.....
- ۱۷۳.....نتایج پژوهش.....
- ۱۷۹.....فهرست منابع و مآخذ.....

ضمائم

نقشه شماره ۱: متصرفات افغانان غلزایی در دوره فروپاشی صفویه.....۱۹۱

چکیده انگلیسی

This document was created with Win2PDF available at <http://www.daneprairie.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.

۱-۱ طرح مسأله پژوهش

حکومت صفوی پس از مرگ شاه عباس یکم دوره ای از آرامش را پشت سر گذاشت. اما در زمان جانشینان او به ویژه - شاه سلیمان و شاه سلطان حسین - نیروی پشتیبانی داخلی دولت صفوی کاهش یافت. این امر مخصوصاً در سال های فروپاشی صفویان نتایجی فاجعه بار برای آنان در پی داشت. هنگامی که شاه سلیمان به قدرت رسید دستاورد مصیبت بار این امر بیش از پیش نمایان شد، پادشاهی که بیشتر منابع داخلی و خارجی نظر مثبتی درباره او ندارند.

با برآمدن شاه سلطان حسین نیز ساختارهای درونی قدرت صفویان دچار دگرگونی بنیادی نشد. او وارث شرایطی بود که بیشتر در عهد شاه سلیمان شکل گرفته بود اگرچه او برآن شد تا اندازه ای شرایط اجتماعی و سیاسی را بهبود بخشد اما اوضاع آشفته زمان او و شاید ناکافی بودن و غیر مؤثر بودن اقدامات او، این امر را تاحدی غیر ممکن ساخت. رفته رفته شرایط سیاسی و اجتماعی به زیان دولت صفوی دگرگون شد به طوری که سرانجام وضع اقتصادی و اجتماعی خراب شد و باعث شد تأثیری منفی بر شرایط عمومی پایتخت صفویان بگذارد و باعث فروپاشی این پایتخت در سال ۱۱۳۵ هـ ق/ ۱۷۲۲ م گردید و کار حکومت صفویان به جایی رسید که اصفهان پس از چند ماه محاصره در وضعیتی بحرانی به دست قبیله ای به نام غلزایی ها (غلجایی ها) تصرف شد.

شورش افغانها و فروپاشی صفویه تأثیری همه جانبه بر جنبه های اقتصادی ، سیاسی و اجتماعی گذاشت . از لحاظ اجتماعی اولین نتیجه این فروپاشی رکود جمعیت ایران و به دنبال آن آشفتگی وضع قشرها و طبقات اجتماعی بود . به طوری که اصفهان هرگز شکوه دوران اولیه خود را به دست نیاورد و در این کشمکش بسیاری از قشرهای اجتماعی اعم از طبقات شهری و روستایی و غیره ، علاوه بر قتل عام توسط افغانها ، مهاجرت به مناطق دیگر را بر ماندن در کشور ترجیح دادند که باعث کاهش آمار جمعیت ایران در طی آن سال ها شد. به طوری که در یک برهه از زمان در شهر اصفهان آن قدر جمعیت کاهش یافت که محمود افغان دستور داد برای جبران کاستی جمعیت بسیاری از قبایل دیگر من جمله قبیله درگزی (در همدان) را که از لحاظ مذهب با افغانها اشتراک داشتند و سنی بودند ، به اصفهان منتقل کنند. علاوه برآن محمود افغان و پس از او اشرف افغان ، بسیاری از نیروهای افغانی را جایگزین نیروهای ایرانی کردند و به نوعی جا به جایی در قشربندی اجتماعی ایجاد کردند. این امر نیز در یک مدت کوتاه اثر بخش بود ولی با مقاومت مردمی درهم شکسته شد .

آن چه مطرح شد بخشی از مسائل با اهمیت در نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه است . در عرصه پژوهش در خصوص موضوع مورد بررسی این پایان نامه ، یعنی نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه پژوهش دقیقی انجام نشده است . طرح این مسائل در اندیشه نگارنده این رساله آغازی بود برای تلاش در جهت بررسی این موضوع و یافتن پاسخی منطقی برای آن ها.

۲-۱ پرسش های پژوهش

(۱) وضعیت جمعیتی ایران با فروپاشی حکومت صفویه چگونه شد؟

(۲) با فروپاشی حکومت صفویه چه تغییراتی در وضعیت قشرها و طبقات اجتماعی ایران بوجود

آمد؟

۳-۱ فرضیه های پژوهش

۱) فروپاشی صفویه ، قحطی ، قتل عام و در نتیجه رکود جمعیت ایران را در پی داشت و همچنین سبب مهاجرت عده ای از افراد شد .

۲) طبقات و قشرهای اجتماعی ایران اعم از طبقات شهری ، روستایی و . . . با فروپاشی حکومت صفوی دستخوش دگرگونی و جابه جایی شدند و افراد جدیدی که عده ای از آنان افغان بودند و عده ای از کارگزارانی که افغانها را همراهی می کردند ، جای طبقات فرادست را گرفتند .

۴-۱ اهداف پژوهش

موضوع حمله افغانها و فروپاشی صفویه از موضوعاتی است که بسیاری از پژوهشگران داخلی و خارجی به بررسی آن پرداخته اند و نگرش این پژوهش ها بیشتر با دید سیاسی و نظامی بوده است و مسأله اصلی در آن ها سقوط سلسله صفویه ودلائل آن بوده است و کمتر از نتایج حاصله از این سقوط سخن گفته اند. اما پژوهش حاضر درصدد است به بررسی نتایج حاصله از این سقوط بر وضعیت مردم و تحولاتی که بدنبال تسلط افغانها در ایران ایجاد شد بپردازد .

۵-۱ روش پژوهش

در پژوهش حاضر تلاش شد تا منابع و مآخذ اصلی تحقیق مورد شناسایی قرار گیرد. بعد از جستجو و تفحص در تمامی منابعی که نگارنده توانست به آن ها دسترسی یابد ، با تنظیم منطقی اطلاعات جمع آوری شده ، تدوین پایان نامه طبق روش تحقیق شکل گرفت. در این پژوهش دو روش توصیفی _ تاریخی و تحلیلی مبنای کار قرار گرفت .

۶-۱ پیشینه پژوهش

در مورد حوادث ایران در زمان سلطنت شاه سلطان حسین از تمام جنبه ها به خصوص شورش عشایر مرزی غلزایی و حوادث پس از آن کتاب ها و مقالات بسیاری نوشته شده است که اکثر این پژوهش ها فاقد تحلیل های جامع می باشد و محور بحث آن ها متوجه رویدادها و

پیامدهای سیاسی بوده است . پژوهش مستقلی که به طور دقیق و جامع به بررسی نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه بپردازد ، انجام نگرفته است .

لازم به ذکر است که ، آن چه در این جا معرفی خواهد شد تعداد اندکی از تحقیقاتی می باشد که حول محور فروپاشی صفویه بحث کرده اند در صورتی که برای نگارش این پژوهش کتاب ها و مقالات بی شماری مورد استفاده قرار گرفته است .

اشرف افغان بر تختگاه اصفهان

نویسنده این اثر ویلم فلور است . این کتاب وقایع ایران در سال های ۴۱- ۱۱۳۷ هـ ق / ۲۹- ۱۷۲۵ م را در بردارد . کتاب حاضر که دنباله کتاب او یعنی برافتادن صفویان ، برآمدن محمود افغان است شرح رویدادهای مهم زمان حکمرانی اشرف را از دیدگاه نویسندگان شرکت خاوری هلند دربردارد و از آن جایی که این شرکت خبرچینان را از میان نخبگان یا از اهالی ایران در استخدام خویش داشته ، در نتیجه آگاهی های بسیاری از اوضاع این دوره از تاریخ ایران در دسترس خواننده قرار می دهد . در واقع فلور توانسته با بازخوانی این اسناد بخشی از آن دوران را روشن سازد. کتاب او بیشتر راجع به روابط اقتصادی و رقابت های میان هلندی ها و انگلیسی ها در جریان سقوط اصفهان و حکومت اشرف است^۱ . علاوه براین در صورتی که هیچ ایرادی هم به فلور وارد نباشد باید همواره به این نکته توجه شود که این اسناد صرفاً از نظر هلندیان نوشته شده و مبتین دیدگاه های آنان است و همین امر ضرورت نقد و مقایسه با منابع دیگر را دوچندان می کند.

انقراض صفویه و ایام استیلای افغانه در ایران

تألیف لارنس لاکهارت می باشد. مؤلف ، وقایع و حوادث پس از جلوس شاه سلطان حسین را مورد مذاقه و بررسی قرار داده است و بحث خود را درباره مناسبات ایران و فرانسه تا سال

۱- جهت اطلاع بیشتر از روش تحقیق ویلم فلور ن.ک به مقاله : حسن زندیه (۱۳۸۲). «ملاحظات پیرامون روش تحقیق ویلم فلور» ، پژوهش حوزه و دانشگاه ، شماره ۱۳ و ۱۴ ، صص ۲۳۵-۲۶۳.

۱۱۴۳هـ.ق / ۱۷۳۰ م. خاتمه داده است. او بیشتر بحث خود را حول محور حوادث سیاسی زمان شاه سلطان حسین قراردادده است و از نتایج اجتماعی فروپاشی صفویه بر وضعیت جمعیتی و قشرهای اجتماعی ، بحث مختصر وکلی را ارائه کرده است و اصفهان را به علت پایتخت بودن بیشتر از دیگر شهرها مدنظر قرار داده است .

ایران عصر صفوی

اثر راجر سیوری است . مؤلف در اثر خود ، ایران دوره صفویه را بسیار کلی مورد بررسی قراردادده است . هدف سیوری در کتاب حاضر بررسی فراگیر از تاریخ صفویه است که در عین حال سعی دارد روند حاکم بر حوادث و جامعه عصر صفوی ، هم چنین علل ظهور و سقوط این سلسله را ارزیابی کند . نگارنده قسمت هایی از این کتاب را که مربوط به زوال دولت صفویه می باشد را گزینش کرده و از آن در این پژوهش بهره برده است .

بر افتادن صفویان ، برآمدن محمود افغان

نویسنده این اثر ویلم فلور است . این اثر وقایع ایران در سال های ۱۱۳۷-۱۱۳۱هـ.ق / ۱۷۱۹-۲۵ م را در بردارد. او سعی کرده است که اطلاعاتی را در حین شورش افغانها به ایران در اختیار این پژوهش قرار دهد . اما از آن جا که تکیه او براسناد هلندی می باشد به نظر می رسد که دیدگاه او در این اثر تحت تاثیر همان داده ها و اطلاعات موجود در اسناد هلندی قرار گرفته است و کمتر نظرات او منعکس شده است . بنابراین همان طور که قبلاً گفتیم ، سعی شده است اطلاعات موجود در این کتاب با دقت بیشتری بررسی شود به آن علت که از زبان سیاحان هلندی نوشته شده است و امکان اغراق در آن وجود دارد .

تاریخ صفویه

تألیف احمد تاج بخش است . کتاب مؤلف شامل دو مجلد می باشد که جلد اول آن به وقایع سال های زمان شاه اسماعیل اول تا سقوط سلسله صفویه و جلد دوم آن به روابط سیاسی و

تجاری ایران دوره صفویه با قدرتهای اروپایی معاصر خود می پردازد. مؤلف در مجلد اول ، محمود افغان را از لحاظ قدرت نظامی برتر نسبت به شاه سلطان حسین معرفی می کند که از لحاظ تاریخی ، منطقی و قابل توجیه به نظر نمی رسد.

در مجموع باید گفته شود که کتاب حاضر جریان های سیاسی دوره صفویه را بیشتر از جریان های اجتماعی مورد توجه قرار داده است .

سیاست و اقتصاد عصر صفوی

تألیف محمد ابراهیم باستانی پاریزی است. نویسنده بحث خود را از پایه گذار سلسله صفوی آغاز می کند و تا زوال این سلسله ادامه می دهد. الگوی باستانی پاریزی همچون مورخان گذشته نظریه طبیعی حکومت هاست ، نظریه ای که طبق آن حکومت ها نیز مانند بشر دوران کودکی ، میان سالی و پیری را طی می کنند و معتقد است که به طور طبیعی همه حکومت ها این فرایند را طی می کنند و به نوعی فروپاشی صفویه و نتایج پس از آن را با این فرایند توجیه می کند و از دیدگاه او عامل اقتصاد در هر حکومتی باعث ایجاد و اسباب زوال می گردد که این نظر نیازمند بررسی بیشتری می باشد .

با توجه به عنوان کتاب ، نویسنده بیش از آن که به نتایج اجتماعی و اقتصادی عصر صفوی بپردازد به مسائل سیاسی و نظامی توجه بیشتری کرده است .

صفویه از ظهور تا زوال

تألیف رسول جعفریان است . مؤلف فعالیت سیاسی و مذهبی دولت صفویه را از سال ۹۰۵ هـ . ق آغاز کرده و با سقوط این سلسله ، در سال ۱۱۳۵ هـ . ق به کار خود پایان می دهد در این اثر مسایل مذهبی و سیاسی بیش از مسایل اجتماعی مورد بررسی قرار داده شده است.

مقاومت شکننده (تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال های پس از

انقلاب اسلامی)

اثر جان فوران است . مؤلف ، تحولات ساختار اجتماعی ایران از روی کارآمدن خاندان صفویه تا جنبش های اجتماعی قرن بیستم ردیابی می کند و نگاه او در کل اثر ، نگاهی جامعه شناسانه است. او با عرضه تلفیق تازه ای از تاریخ ایران می گوید : « ساختار اجتماعی ایران حاصل تاریخی پویش های داخلی و خارجی است»^۱ .

اوبا نگاه بین رشته ای سعی کرده است تا ساختار اجتماعی را در یک دوره نسبتاً طولانی یعنی از زمان صفویه تا برافتادن حکومت پهلوی و پس از آن انقلاب اسلامی ، مورد بررسی قرار دهد. او در این کار از منابع اصیل تاریخی استفاده نکرده است به طوری که در بحث مربوط به فروپاشی صفویه و حکومت افغانها در ایران بیشتر اطلاعات و داده های خود را از زبان لارنس لاکهارت بیان می کند و کمتر به منابع دسته اول این دوره ارجاع می دهد اما در یک دیدگاه فراگیر می توان گفت کتاب حاضر ، به عنوان یک نگاه به تاریخ ایران قابل توجه می باشد .

۱-۷ نقد و بررسی منابع

رویداد مهمی همچون سقوط اصفهان و پس از آن برافتادن صفویان ، مانند تاریخ صفویان از لحاظ میزان و شمار منابع مربوط به آن قابل توجه است . اما علی رغم تمامی این تحقیقات هرچه به سال های پایانی حکومت صفویان در ایران نزدیکتر می شویم کمبود منابع مؤثق به علت حوادثی چون حمله محمود افغان به ایران و پس از آن دولت نادری و پراکنده شدن اهل قلم ، تاریخی که بیان کننده وقایع آخر این سلسله باشد کمتر به چشم می خورد . اما در یک چشم انداز می توان منابع مربوط به رویداد فروپاشی صفویان را در دو بخش دسته بندی کرد: الف) منابع داخلی ب) منابع خارجی .

۱- جان فوران (۱۳۸۲) . مقاومت شکننده (تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال های پس از انقلاب اسلامی ، ترجمه احمد تدین ، چاپ چهارم ، تهران ، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا ، ص ۱۰۰ .

الف) منابع داخلی

رسایل حزین لاهیجی

مؤلف این اثر محمدعلی حزین لاهیجی است. این کتاب گزیده ای از کتاب تاریخ حزین است که تلاش دارد به طور اجمال وقایع حمله افغانها و تهاجم های عثمانیان به ایران تا به سلطنت رسیدن نادرشاه و سقوط پادشاهی صفویه را بازگو کند. کتاب او حاوی رویداد سال های ۱۱۰۳ هـ.ق تا ۱۱۵۳ هـ.ق است. از آن جا که مؤلف خود شاهد این وقایع بوده است یا به نقل از معاصرانش آن ها را بازگو کرده است به عنوان سندی تاریخی مطرح می باشد. مؤلف مناظر انحطاط اقتصادی کشور و فقری که بر اثر این انحطاط در ایران ایجاد شده است را شرح می دهد.

مکافات نامه

اثری به نظم و مجهول المؤلف است که توسط یکی از کارگزاران شاه سلطان حسین سروده شده است. این منظومه با وجود این که خیلی طولانی نیست در عین حال یکی از مهمترین منابعی است که می تواند با صرف نظر از اغراق های شاعرانه، ما را در درک فضای حاکم بر دربار شاه سلطان حسین و وضع مردم در هنگام شورش افغانان غلزایی یاری کند. اهمیت این منبع زمانی افزون می شود که بدانیم سراینده خودش در متن ماجرا بوده است. این اثر می تواند در درک کشمکش ها و جناح بندی های درباری عصر سلطان حسین، فضای اندیشه ای حاکم بر آن، جایگاه صوفیان و علما، وضع قشون و مسائل اقتصادی راهگشا باشد.

سقوط شاه سلطان حسین

تألیف ژان آنتوان دوسرسو است. این اثر در واقع توسط دوسرسو انتشار یافته است و اصل کتاب از سفرنامه تادوزیودا کروسینسکی می باشد. کروسینسکی اصل خاطرات خود را برای رئیس مرسلین یسوعی بنام کشیش فلریو فرستاده بود و او آن ها را به یک کشیش یسوعی

دیگر به نام دوسرسو داد تا این خاطرات را با اخبار روزنامه های آن زمان تکمیل و منتشر سازد^۱ اطلاعات این اثر در زمینه فروپاشی صفویان و حوادث پس از آن بیشتر از کروسینسکی می باشد و نویسنده دیدگاه خود را نیز به اثر کروسینسکی اضافه کرده است که از این نظر اثر قابل توجه ای می باشد .

نام اصلی کتاب « تاریخ آخرین شورش ایران » بوده است که مترجم این کتاب، نام آن را به سقوط شاه سلطان حسین تغییر داده است^۲.

مجمع التواریخ

تألیف محمد خلیل مرعشی صفوی است . این اثر شرح وقایع فروپاشی صفویان و استیلای نادر و افغانها را بیان کرده است . دوره زمانی کتاب از ۱۲۰۷ هـ ق تا ۱۱۲۰ هـ ق یعنی از تکاپوهای اولیه میرویس غلزایی تا حدود سال های برآمدن قاجاریان را در برمی گیرد . مرعشی غرض خود را از تألیف کتاب بیان علت شورش افغانها و حوادث پس از آن بیان کرده است و اعتقاد دارد که جز استرآبادی کسی به این مهم نپرداخته است^۳.

این مؤلف با هوشیاری ، دقت و توانایی خاصی موضوع فروپاشی صفویان را بهتر از همتایان خود ترسیم کرده است . در ضمن او نکات زیادی از وضعیت درونی صفویان ، به خصوص در عصر شاه سلطان حسین بیان کرده است . مرعشی جز اشاره به بی سیاستی دربار صفوی در قبال حوادث مناطق شرقی و خراسان ، به برخورد با غلزائیان ، ابدالیان ، ازبکان و حمله سلطان عمان و پرتغالی ها در جنوب نیز توجه کرده و سعی نموده است توصیفی همه

۱- ژان آنتوان دوسرسو (۱۳۶۴) . سقوط شاه سلطان حسین ، ترجمه ولی الله شادان ، چاپ اول ، تهران ، شرکت کتاب سرا ، ص ۱۴.

۲- سقوط شاه سلطان حسین ، ص ۱۶.

۳- میرزا محمد خلیل مرعشی صفوی (۱۳۶۲) . مجمع / التواریخ ، تهران ، انتشارات کتابخانه سنایی و طهوری ، ص ۵-۱.